Богашко О. Л.
к. е. н., доцент кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін
Уманської філії Європейського університету
м. Умань, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ – НАУКОВИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ І МІСЦЕ ЛЮДИНИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Концепція людського капіталу базується на досягненнях інституціональної теорії, неокласичної теорії, неокейнсіанства та інших економічних теоріях. Її поява стала відповіддю економічної та суміжних з нею наук на затребуваність реальної економіки і життя. Виникла проблема поглибленого розуміння ролі людини і накопичених результатів її інтелектуальної діяльності на темпи і якість розвитку суспільства та економіки. Поштовхом до створення теорії людського капіталу стали статистичні дані зростання економік розвинених країн світу, які перевищували розрахунки, що базуються на врахуванні класичних чинників зростання.

Першу спробу оцінити людський капітал зробив фундатор західної політекономії Уїльям Петті. Ще у 1683 році видатний англійський економіст і статистик у праці „Політична арифметика" розкрив суть поняття економічної цінності людини-працівника. Однак не довів свої погляди до рівня самостійної теорії. Після цього різні аспекти людського капіталу висвітлювались у працях класиків економічної науки, зокрема: А. Сміта, Дж. С. Міля, К. Маркса, А. Маршала.

А. Сміт у 1776 році у своїй роботі „Багатство націй" дослідив, що відмінності між можливостями людей із різним рівнем освіти і професійної підготовки відображають відмінності у їх доходах, а також зараховував знання,

майстерність і досвід людей, як і машин, землі, споруд до основного капіталу суспільства.

Особливої уваги заслуговують праці К. Маркса, який обґрунтував категорію „робоча сила" як головну виробничу силу суспільства, визначив її вартість, а розвиток фізичних, розумових, творчих здібностей людини розглядав з точки зору безпосереднього виробництва як процес створення основного капіталу, що потребує відповідних затрат.

А. Маршал, як і Дж. С. Міль не включав людину та її природні якості до категорії капіталу, оскільки сама людина не є товаром, але вважав що знання і здібності до праці є складовою частиною капіталу.

Саме поняття „людський капітал" увійшло в науку на початку 60-х років XX століття. Започаткували його економісти чиказької школи Г. С. Беккер та Т. В. Шульц. Розробивши концепцію людського капіталу вони довели, що саме людський капітал, а не матеріальні засоби виробництва є визначальним фактором досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. Джерелом економічного зростання визнано освіту, науку, охорону здоров'я, які до того трактувались виключно як галузі, що споживають, а не виробляють. Т. Шульц під „людським капіталом" розуміє знання, навички та здібності людини, які сприяють зростанню продуктивної сили її праці. Найважливішою особливістю такого капіталу є те, що людина та її людський капітал є невіддільними одне від одного. Людським капіталом він стає тому, що є невід'ємною частиною людини, а формою капіталу, оскільки такі знання і здібності людини є джерелом майбутніх заробітків. За оцінками Шульца, з виробленого в суспільстві сукупного продукту на накопичення людського капіталу використовується вже не 1/4, як випливало з більшості теорій відтворення XX століття, а 3/4 його загальної величини. Г. Беккер, що паралельно розробляв цю теорію на мікрорівні, наголошував, що „людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію і пошуки інформації про ціни та доходи" [3]. Г. Беккер оцінив економічну

ефективність освіти, перш за все, для самого працівника. Особливий внесок Беккер зробив також до теорії конкуренції, стратегії і розвитку фірми. Він ввів розрізнення між спеціальними і загальними інвестиціями в людину. І виділив особливе значення спеціального навчання, спеціальних знань і навичок. Спеціальна підготовка працівників формує конкурентні переваги фірми, характерні і значущі особливості її продукції і поведінки на ринках, в кінцевому підсумку, її ноу-хау, імідж і бренд. У спеціальній підготовці зацікавлені в першу чергу самі фірми і корпорації, і вони її фінансують.

Подальші ґрунтовні дослідження основних положень концепції людського капіталу проводили: Е. Денісон, Дж. Кендрик, Ф. Махлуп, Дж. Мінцер, Л. Туроу, І. Фішер та інші. В цей період в поняття „людського капіталу" західні вчені стали вкладати значно ширший зміст. Так, Л. Едвінсон та М. Мелоун розглядали цей капітал як складову інтелектуального капіталу поряд із структурним капіталом. Людський капітал, на їх думку, не може бути власністю компанії, на відміну від структурного капіталу, який складається із технічного та програмного забезпечення, організаційної структури, патентів, ліцензій, торгових марок, баз даних, електронних мереж і всього того, що може бути об'єктом купівлі-продажу. Елементами „людського капіталу" вони називають втілені в працівниках компанії сукупність знань, практичних навичок, творчих здібностей, а також моральні цінності компанії, культуру праці, здатність до нововведень, філософію фірми та загальний підхід до справи.

Багатогранність категорії „людський капітал" призводить до зосередження уваги як на виділенні тієї чи іншої характеристики, так і на всій множині проявів даного поняття. Основні підходи до його визначення зарубіжними та вітчизняними вченими можна згрупувати у вигляді таблиці 1 [2, с. 29].

Таблиця 1

Систематизація підходів щодо визначення соціально-економічної категорії „людський капітал" [2, с. 29]

№ з/п	Автор	Підхід	Сутність категорії
1	Е.Дорнбуш, Е.Долан, Д.Ліндсей, Л.Туроу, С.Фішер	Ресурсно-споживацький	Людський капітал як сукупність усіх можливих якостей працівників, які визначають продуктивність і можуть стати джерелами доходу для людини, сім'ї, підприємства.
2	Г.Беккер, Т.Шульц, Д.Богиня, О.Головін, О.Грішнова	Інвестиційний	Людський капітал як нематеріальний актив, що формується та нагромаджується в результаті інвестицій в освіту, охорону здоров'я, відпочинок, культурний розвиток.
3	А.Добринін, С.Дятлов, М.Критський, І.Ільїнський	Історичний (цивілізаційний)	Людський капітал як адекватна постіндустріальному стану суспільства епохи науково-технічної революції форма вираження (організації, функціонування, розвитку) продуктивних сил людини, в основі якої лежить рух економічного суб'єкта як нової сили суспільного прогресу.
4	К.Р.Макконел, С.Л.Брю, Н.Голікова	Кумулятивний	Людський капітал як нематеріальний актив, що накопичується внаслідок попередніх вкладень в освіту, підготовку, охорону здоров'я та інші.
5	Й.Бен-Порет, Р.Ехненберг, А.Сміт	Особистісний	Людський капітал як актив, що перебуває у власності працівників (а не їх роботодавців), що володіють ним і вирішують, коли, як і куди будуть його вкладати.
6	Дж.Коулман, А.Білик	Психологічний	Людський капітал виникає із поєднання діяльності з психічною реальністю, психікою та мотивацією.

Таким чином, людський капітал – це категорія, що на сучасному етапі найповніше відображає наукові погляди на роль і місце людини в економічній системі. Основним у визначенні людського капіталу є поняття капіталу як „самозростаючої вартості". Із цих позицій людина набирає функцій капіталу лише тоді, коли стає суб'єктом економічної діяльності, тобто коли починає працювати, а інвестиції – приносити прибуток".

Людський капітал являє собою сукупність здібностей людини, які тісно пов'язані з його діяльністю. Однією з найважливіших властивостей людського капіталу є те, що він перебуває в безперервному розвитку. Людина здатна у відповідних межах керувати своїм розвитком, застосовуючи саме ті здібності, які в даному випадку найбільш необхідні. Виокремлюють наступні види здібностей [1, с. 171]:

- інтелектуальні, які виявляються в здатності людини аналізувати й узагальнювати інформацію, яку вона має, та ту, яка надходить;
- трудові, серед яких переважають здібності обробки інформації щодо конкретних питань, за якими людина має вже достатньо інформації;
- фізичні, пов'язані зі здійсненням скоординованого впливу безпосередньо на предмети праці;
- інші здібності, пов'язані з тим, що деякі люди мають специфічні якості в значно більшій мірі, ніж інші.

Людський капітал у сфері економіки – це оцінка втілених у людині здібностей приносити дохід шляхом використання інтелектуальних, трудових та інших здібностей, а також ресурсів, якими розпоряджається суспільство.

Для аналізу умов формування та розвитку людського капіталу в різних країнах світу використовуються різні показники, зокрема: індекс розвитку людського потенціалу (англ. – Human development index), індекс якості життя (англ. – Quality of life index) та індекс людського щастя (англ. – Index of human happiness). Найпоширенішим показником, який дозволяє оцінити умови формування та розвитку людського капіталу є індекс розвитку людського потенціалу, який відображає середній рівень досягнень країни в трьох найважливіших елементах розвитку людського потенціалу: довгому та здоровому житті, знаннях, гідному рівні життя.

Література

1. Каменецкий В. А. Капитал (от простого к сложному) / В. А. Каменецкий, В. П. Патрикеев. – М.: Экономика, 2006. – 573 с.
2. Мочерна О. С. Діалектика концепції людського капіталу за умов транснаціоналізації / О. С. Мочерна // Бізнес-навігатор. – 2009. – № 1 – С. 27 – 38.
3. Becker G. S. Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1964.